

Lengyel Balázs

MÁNDY IVÁN EGYETLEN LEVELE ÜRÜGYÉN

Mándy sohasem volt jó levélíró. Hosszú barátságunk idején néhány üdvözlő aláíráson túl nem is írt ő levelet se nekem, se Nemes Nagy Ágnesnek. Egyedül az rémlik, hogy 1948-ban, amikor Ágnessal Rómában voltunk, Mándy mégis írt nekünk egy tréfás-ironikus beszámolót a budapesti irodalmi eseményekről, de ez a levél elveszett. A múlt évben viszont kénytelen voltam elküldeni számára egy Vargha Kálmánról szóló cikket, mert féltem, hogy Iván megbántódik Végh György emlegetése miatt, mivel a FABULYA FELESÉGEI körüli mendemondák, ilyen-olyan pletykák érzékenységet sértettek. Igaz ugyan, hogy a FABULYA okán Végh György lehetett sértett, nem ő, de a reciprok sérelem is sérelem. Tény, hogy egy életre megharagudtak egymásra. Az igazság kedvéért – meg azért, nehogy rám is megharagudjon – megkérdeztem Ivánt, nincs-e kifogása a szöveg (a nagyon is diplomatikus szöveg) ellen. Ezt írtam: „A FABULYA könyv... csöppet sem volt előnyösen stilizált. Írni, Mándy magas fokán, csak őszintén lehet – a más és a magunk rovására egyaránt. S ő a FABULYA-ban mindkettőt megtette. A jellemet, a történetet maliciózusan részletezi – alakításának éppen ez a módszere –, ha egészében végül tud felemelőt is mondani. Legalább annyit, hogy milyen esendők vagyunk. Milyen esendő a regény figurája és voltaképpen a szerző is.”

Egy nappal a halála után, 1995. október 7-én cikkem kéziratára ezt a választ kaptam (Mándy sajátos, macskakaparás jellegű kézírásával): „Kedves Balázs, döntöttem, mint zord cenzor, és arra kérlek, ne dobj el semmit a Vargha Kálmánról szóló írásból. Ennyit igazán megérdemel ez az igen tehetséges és igen szerény kritikus. Kálmán nagyon jó anyagra talált Fabulyában. És miért hagyta volna ki a feleségeit? Én pedig semmit se találok az írásodban, amiért meg tudnék sértődni. (Ehhez igazán van érzésem.) Szóval minden rendben. Aggodalmad teljesen felesleges. Üdvözlök Iván. Ui. Kérlek küld [sic] el a lapot. Jólesik, hogy egy pillanatra beültem a Rónay asztalhoz.”

De ha már a FABULYA FELESÉGEI és főként a Rónay-asztal szóba került, érdemes volna a dokumentumon túl némileg elgondolkozni. Mándyról és az írói érzékenységről, valamint az ő objektív értékeléséről. Kezdjük a Rónay-asztallal. Igaz, bizony érzékenyek voltunk. De még mennyire! Pedig nem panaszkodhattunk: megjelentünk az ötvenes években is. Úgy bizony! A katolikus *Vigiliában* például, Rónay lapjában, ezen az egyháznak meghagyott szigeten. Sőt olykor még a *Dunántúlban* is megjelentünk (a *Jelenkor* elődjében), bár ebből ilyen-olyan probléma lett, legorombították miattunk vagy éppen elcsapták a szerkesztőt. Szántó Tibort – ha más ürüggyel is – be is csukták '57-ben. Ezekben az időkben megeshetett ilyen semmiség. Szegény Rónay Györgynek mint katolikus szerkesztőnek se lehetett miattunk nagyon könnyű. Hogy túlnyomóan protestánsok voltunk, az még hagyján. De hogy Jékely Zoltán éppen a *Vigiliában* hirdeti meg a reformáció „új bátor tanait” az ellenreformáció hitével szemben (lásd KÖZÉPKORI FAMETSZET I.), azt csak Rónay nagyvonalúsága tehetné lehetővé. Az se lehetett öröm neki, hogy amikor Nemes Nagy Ágnes A LOVAK ÉS AZ ANGYALOK

című versét lehozta a *Vigilia* (a *Kortárs* egy féléves huzavona után se publikálta – „túl sok a vers”, aggályoskodott Simon István, a szerkesztő), szóval, amikor A LOVAK ÉS AZ ANGYALOK című vers végre megjelent, egy tiszteletre méltó kanonok nyájasan, de egyértelműen megírta Ágnesnak: „*Lányom, nem illik a szentekről tiszteletlenül beszélni*”, nem lehet egy szentről olyasmit írni, hogy a „*csuhád csücskét megfogom*”, és egyáltalán angyalokról és lovakról együtt írni blaszfémia.

Ez a Rónay-asztal az ötvenes évek elejétől-közepétől kezdve heti összejövetel volt úgy húsz-huszonöt éven keresztül. Állandó résztvevője volt Ottlik, Mándy, Nemes Nagy Ágnes, Vargha Kálmán, egy jó darabig Pilinszky, majd míg el nem vitte a film-dramaturgia: Nemeskürty István. Még Réz Pál és Kellér Andor is jelen volt egyszerűen. És persze magam is jelen voltam. De '57 körül, és jó darabig utána is, más hallgatag társak is jelen voltak, akik ugyan kicsit távolabb ülve és látszólag újságokba merülve hallgatták a beszélgetéseinket. No hiszen hallgathatták! Ágnes és Rónay ilyenkor belemerült a verstanba. (Mándy és Ottlik bosszankodásával mit sem törődve.) Jöttek az úgynevezett anapesztusfejtegetések. Olyanok például, hogy a KEVEHÁZA nem hangsúlyos, magyaros ritmusú vers, hanem anapesztikus. Nincs igaza Vas Istvánnak. Érdekes volna tudni, hogy a közelünkbe letelepedett „újságolvasó” vajon mit írhatott jelentésébe.

Hallgatag megfigyelőink főként 1957 után tiszteltek meg bennünket, kivált, hogy nemcsak a *Vigiliában*, de itt-ott a hivatalos kiadásban is megjelentünk, könyvben is. Lásd Mándy Iván: IDEGEN SZOBÁK, 1957, FABULYA FELESÉGEI, 1959 (a CSUTAK-könyvekről, vagyis az ifjúsági írásokról nem is beszélve), Ottlik Géza: HAJNALI HÁZTETŐK, 1957, ISKOLA A HATÁRON, 1959, Nemes Nagy Ágnes: SZÁRAZVILLÁM, 1957. No persze azt nem lehet mondani, hogy azokat a könyveket értékükhöz méltó módon fogadta volna a kritika. A SZÁRAZVILLÁM-ot a *Kortársban* Kardos László ugyan jóindulattal mentegette, de egy másik kritikus (ismert klasszika-filológus) Pilinszkyvel és Weöressel együtt mindhármuk kiadását helytelennek tekintette. Ottlik '57-es megjelentetését az *ÉS* kritikusa (Halasi Andor) népi demokráciánk fölösleges luxusának minősítette; az ISKOLA A HATÁRON-t pedig két cikk is elemezte, méghozzá egyetlen kritikus tollából. Az első kritika dicsérte a könyv antifasizmusát, de amikor Ottlik a Lukács uszodában meglátva a kritikust, közölte, hogy regénye általánosabb, nem csupán a fasizmusról szól, kritikuskunk új cikket írt, sokkal negatívabbat. Mándy még rosszabbul járt, mert naivul írni szerettem volna róla, holott sejthettem volna, hogy az eleven irodalomról nekem lehetőséget nem adnak – Weöres fordításairól például írhattam, verseiről nem. „Ilyen pályaszéli írókról mi nem írunk” – utasította el ajánlkozásomat az *ÉS* akkori főszerkesztője.

A korra nézve legélesebb, „legkompromittálób” Mándy-írások, az ötvenes évekre legjellemzőbbek, dehogys voltak publikusak. Igaz, az átírás kényszeréről, a tengődésről, írói lehetetlenüléssről, a link pénzhajszolásról, a lecsúszásról szó van a FABULYA FELESÉGEI-ben is, de az ugyanakkor elkészült ELŐADÓK, TÁRSSZERZŐK című kötet publikálásáról akkoriban szó sem lehetett. Az ELŐADÓK, TÁRSSZERZŐK lazán kapcsolódó, de nagyon is összefüggő sorozata nem jelenhetett meg úgy tizenöt évig. 1970-ben adta ki a Magvető. Nem egyszerűen pályaszéliek voltunk. Kirekesztett volt – ha tudta, ha sem –, nagyobb részében kirekesztett maga az ország. Mindössze két kísérlet volt abból, hogy publikáljunk valamit is. Az ELŐADÓ ÉRKEZIK című Mándy-írást velem közösen hangjátékosítva sugározta a Magyar Rádió – valaki elfogadta, meg merete tenni. A másik publikálás elég groteszk volt. Galsai Pongrácnak egy novellát kellett vol-

na felolvasnia Pécssett, de ahogy a belső zsebében kereste az írását – maga írta meg később –, zavarában véletlenül Mándy egyik „előadó”-írását találta meg, azt olvasta fel – persze mint a sajátját.

Igen valószínű, hogy Galsai Mándy írását megfelelőnek tartotta, mert bármilyen zavart lehetett is, a gyengét a sajátjaként ugyan miért olvasta volna fel? Egy Mándyról szóló írásában mindenesetre ez volt a véleménye: „Mándy realizmusát egy lépés, egy mozdulat, egy gondolat választja el a bizarr tartománytól.” (Igen elgondolkoztató, mondhatni alapvélemény.) Rónay György 1957-ben így írt: „A közelmúltban annyi többé vagy kevésbé sikerült Mándy-utánzatot olvashattunk, hogy már igazán időszerű volt magának a mintának a megjelenése: az IDEGEN SZOBÁK című elbeszélésköteté, amely az írónak az utolsó nyolc-tíz évből való java novelláit tartalmazza. Mándy Ivánnal is olyasmi történt, mint – mutatis mutandis – Weöres Sándorral. Némán voltak jelen irodalmunkban, és iskolájuk nőtt anélkül, hogy ők maguk a friss megjelenés élő szavával nevelhettek volna.”

Helyzetét Mándy maga így elevenítette meg: „Egy másik színhely. Balázsék lakása. Idő: ugyanaz, 1951. Személyek: Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Pilinszky János és én. Ittuk a feketét. Beszélgettünk. Hallgattunk. A kitalizottak. (Ünnepélyesen.) A lepasszoltak. (Kevésbé ünnepélyesen.) Írásaink már rég nem jelentek meg. Csak átírásaink. A nagy átíró korszak!” „Az »átíró korszak« terméke – írja Erdődy Edit, Mándy monográfusa – a FABULYA FELESÉGEI című kisregény, melyet az író az ELŐADÓK, TÁRSSZERZŐK ciklussal együtt is megjelentetett (1970), hangsúlyozva a kötet darabjaival való szoros rokonságot. A FABULYA véleményünk szerint Mándy egyik legsikerültebb kísérlete az újabb epikus formák és elbeszélsmódok kialakítására, olyan mű, amely a hetvenes évek prózatórekvéseinek egy korai előfutáraként is értékelhető.” És nemcsak azt mondja, hogy az emberi léthelyzet póre megmutatása, a belső világ kivetítése többet érzékeltethet a kor valóságából, mint sok „realista” mű, nemcsak azt, hogy szerinte a korélményben a karkai létszemlélet is szerepet játszhatott, hanem hogy Mándy a FABULYA-ban és persze az ELŐADÓK, TÁRSSZERZŐK-ben is olyan többsikű prózastilust hozott létre, amely váltakozva, hol alanyi, hol tárgyias módon másfajta prózaiság előfutára volt. „Bennük új kompozíciós eljárásokat próbál ki az író” – mondja a monográfus.

Rónay György, aki OLVASÁS KÖZBEN című kritikagyűjteményében hat Mándy-művet kísért végig az IDEGEN SZOBÁK-tól kezdve a FABULYA FELESÉGEI-n, A PÁLYA SZÉLÉN címűn át és így tovább, egyre mélyebben jellemezte Mándy művészetét. Hadd emeljek ki egy részletet, bár Rónay kritikái olyan lényegre törők, hogy szinte bármelyikből idézhetnék. „Nagyon nyomatékosan szeretném hangsúlyozni ezt – mondja Rónay –: Mándy Ivánnal kapcsolatban annyi a félreértés, jobban mondva egyszerűen csak értetlenség, hogy sohasem lehet ezt elégszer ismétlni: világa nem kitalált világ, nem »szürrealista« kompozíció, légüres térbe fűjt szappanbuborék-fantazmagória. Sosem éreztem benne, hogy azt a földrajzilag-társadalmilag létező világot, amelyet ábrázol, irreálissá költené át. Ellenkezőleg: mindig az ragadott meg benne, mennyire e létező világ leglényegéig tud hatolni.”

Legszívesebben nem folytatnám tovább az idézetet, hiszen amit Rónay mond, ma már evidencia. Mégis jó okom van arra, hogy az idézést, legalább két mondat erejéig, tovább folytassam: „Persze nem az aprólékosan részletező realizmus tény- és oknyomozásával [tud hatni] – folytatja Rónay –, hanem azzal a – maga módján kidolgozott – modern ábrázolásmóddal, amely a komplex valósággal egyenértékű komplex művészi valóságot teremt. A PÁLYA SZÉLÉN például, melynek kiténő címét annyit és oly kevés megértéssel szokták ellene fordítani, ilyen sűrűtett, lényegében lírai fogantatású (lírai érzéklésből és azonosulásból fakadó) foglalat egy egész pesti táj és nép világának, érzésvilágának, élményvilágának, sőt tudatvilágának

is.” Azt hiszem, nem vitás a mai olvasónak, hogy Rónayt ebben a részletezésben, a mondat bővítésében indulat feszíti, az *értsétek meg végre, lássátok már meg* természetes, heves igénye, amely a maga roppant fegyelmzettsége mellett ritkán tört írásainak előterébe. Pedig ha az IDEGEN SZOBÁK, a FABULYA, A PÁLYA SZÉLÉN, az ELŐADÓK, TÁRSZERZŐK kivételes (vagyis *nem* vonalas) kritikussait sorolni kezdem (nem voltak sokan), akkor döbbenetesen ugyanazt a lényegyet mondják, mint Rónay György. Ugyanazt mondja Nemeskürty István, Vargha Kálmán (három kitűnő kritikai tanulmányban), Török Endre, Konrád, Szabó György, sőt még a párthoz közel álló Vitányi Iván is. És a nevesebb, ismert irodalmárok, bár szóban azt a véleményt szokták mondani – magamat is talán arcátlanul beleértve –, hogy az ELŐADÓK, TÁRSZERZŐK Mándynak talán a legjobb könyve. (Élete vége felé mást csinált, még általánosabb, tárgyiasító, univerzális [talán még mélyebb] létlírárt, lásd például A BÚTOROK, A TRAFIK, STRANDOK, USZODÁK, A VILLAMOS, MAGUKRA MARADTAK című remekműveket.)

Igen, de hogy gondolkoznak ma is még azok, akik az ötvenes évek Mándy-írásait, a FABULYÁ-t és a többiekét már-már fölös műveknek, ballasztnak, pályaszélieknek tekintik? A *Népszabadság* 1995. szeptember 2-i számában például, bizony, 1995-ben, a magyar novellairodalom egész útját felvázoló, terjedelmes bemosakodással írja meg Mándy értékeit a nagyra becsült, neves irodalomtudós, Németh G. Béla. Örül az ember, ha a múltra, távolságra néző tudós tapint rá eleven értékre. Így igaz, így öröm a jelen megbecsülése, tudósi befogadása.

Igen, de Mándy értékeinek magasrendű dicsérete mellett mit mond Németh G. Béla? „*Írói ügyködésről tudósító – kivált FABULYA-históriái – írja a Népszabadságban Németh G. Béla – egy alkalomra szórakoztatnak, másodikra kissé untatnak, harmadikra már inkább átlapozzuk őket.*” Vagyis az ELŐADÓK, TÁRSZERZŐK-et is, ha jól értem. Németh G. Béla mindenestre így folytatja: „*Már Goethe óvott attól, hogy az olvasót írói sorssal pertraktáljuk. S tán kár volt e szép kötetbe azokat a novellákat fölvenni, amelyeknek tárgyáról, úgy látszik, illőnek tartotta, hogy ő is írjon (nyilas idők, ötvenes évek). Ezekben nehezen érvényesül művészi eljárása, s némi túlbeszéléshez is vezet.*”

Ha Németh G. Béla újraolvasta Mándynak ezeket az írásait, ha friss benyomása nyomán csakugyan ezt gondolta, úgy szíve joga ezt gondolni. Ám tegye. De ha egy más időkből kapott szemlélet („ilyen pályaszéli írókról nem irunk”) akár távolról is befolyásolta volna, úgy minden megbecsülés ellenére szükségesnek látszik véleményének revíziója. Szükséges, mert akár Rónay György esszéiről, kritikáiról, akár másokról gondolkozva kiderül, hogy az ötvenes évek vonalas közérzetének mélyén indulati töltet volt jelen Mándy ellen. És hogy ez a közérzet, ez az irodalompolitikai értékelés – az író műveit esetleg később már elismerve, de a múlt értékeit mellőzve – Mándy kválításait értéktelenítve tovább él. Beleszívódott, mint a reklám, titkosan-nyíltan az agyakba. A legnagyobb jóhiszeműség mellett is. Beleszívódott, tovább él, nemcsak Mándy, hanem jó néhány „lepasszolt” író negligálásában, egész irodalmi irányzatok fölényes semmibe vételével.

Így hát bármilyen sokra becsüli is az ember a nemzedékeket felnevelő kiváló irodalomtudóst, talán nem képtelen dolog felvetni, hogy mai nézeteinek alapjai esetleg a múltból fakadnak. Általában véve pedig talán nem haszontalan a mai irodalomtörténeti gondolkozásmód tudományos revideálása, ha ez a felülvizsgálat persze már mutat is némi – bár fordulatot nem hozó – eredményeket.